

Апышова Базаргүл Токтосуновнанын «Кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери» аттуу 10.02.01 -кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишинин расмий оппонентинин

ПИКИРИ

Апышева Базаргүл Токтосуновнанын «Кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери» аттуу диссертациясы кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдерин изилдөөгө, алардын келип чыгышын, адаптацияланышын, ошондой эле илимий чөйрөдө, коомдук талкууда стандартташтыруу жана колдонуу маселелерине арналган. Улуттук тилге болгон кызыгуунун, анын илимий чөйрөдө өнүгүшүнүн шартында бул тема өзгөчө актуалдуу экендиги анык. Диссертация терминологиянын лингвистикалык, саясий жана социалдык-маданий аспектилерин козгогон изилдөөгө арналып, илимий иште саясат таануу түшүнүктөрүн кыргыз тилине алуу, которуу жана киргизүү жолдору, аларды адаптациялоо процессинде келип чыккан кыйынчылыктары каралган. Диссертацияны окуп, анын илимий багытта жетишкендиктерин, ошондой эле кээ бир талаштуу маселелерди жана мындан аркы изилдөө үчүн мүмкүн болгон сунуштарды аныктоого аракет жасадык.

1. Изилдөөнүн актуалдуулугу. Саясат таануу терминологиясы илимий чөйрөдө калыптанышында, саясат таануунун өнүгүшүндө жана жарандык аң-сезимдин калыптанышында негизги ролду ойнойт. Мамлекеттик башкарууда жана билим берүү тармагында кыргыз тили өзгөчө орунду ээлеген Кыргызстанда азыркы кездеги терминологияны изилдеп гана тим болбостон, аны өркүндөтүү боюнча да иш алып баруу маанилүү. Эмгекте практикалык мааниге ээ болгон маселелер каралып, саясат таануу терминдери кыргыз тилине канчалык деңгээлде которулгандыгы, аларды адаптациялоодо кандай кыйынчылыктардын болгондугу, кайсыл терминдер колдонууда пикир келишпестиктерди жараткандыгы жөнүндө кенен маалымат бере алган. Автор илим үчүн гана эмес, өлкөнүн коомдук-саясий турмушу үчүн да маанилүү болгон орчундуу теманы көтөргөн.

2. Илимий иштин жаңылыгы. Алгачкы жолу кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери тарыхый жактан иликтөөгө алынып, алар диахрондук жана синхрондук аспектиде изилденген. Терминдер түрдүү доорлордо маанилеринин өзгөрүшү, бүгүнкү күндө колдонулуп жаткан маанилери салыштырылган. Саясат таануу терминдери кыргыз, орус, түрк жана чет тилдердеги маанилери алгачкы жолу маанилик өзгөрүүлөрү такталгандыктан лингвистикада саясат таануу терминдеринин биринчи жолу изилдениши диссертанттын жаңылыгы болуп эсептелет.

3. Илимий иштин негиздүүлүгү жана методологиялык жактан маанилүүлүгү. Изилдөө кыргыз, түрк, орус жана эл аралык (англис) саясат таануу терминдерин салыштырып талдоого негизделген. Бул ыкма кыргыз тилиндеги эл аралык түшүнүктөрдүн ыңгайлашуу деңгээлин баалоого, котормолордун эң кеңири таралган моделдерин аныктоого мүмкүндүк берет. Ошондой эле жаңы кабыл алынып жаткан терминдерди кыргыз тилине ыңгайлаштыруу, ылайыкташтыруу иштери тактоону талап кылат. Изилдөөнүн

методологиялык негизи лингвистикалык жана саясат таануу булактарын талдоону камтыган, бул илимий ишти дисциплиналар аралык байланыштырат жана анын илимий маанисин жогорулатат.

4. Илимий изилдөөнүн практикалык баалуулугу. Кыргыз тилинде жүргүзүлгөн окуу процесстеринде саясат таануу, эл аралык мамилелер, юриспруденция адистиктериндеги окутуучулар жана студенттер, кесиптик лексика, неологизмдер, тарыхый сөздөр, эскирген сөздөр боюнча илимий изилдөө жүргүзүп жаткан илимпоздор үчүн баалуу булак боло алат. Кыргыз тилдүү маалымат булактары менен иштешкен журналисттер жана саясат таануучулар, документтерди жана мыйзам долбоорлорун кыргыз тилинде даярдоого катышкан мамлекеттик кызматкерлер үчүн да пайдалуу. Автор тарабынан аныкталган терминдерди колдонуудагы көйгөйлөр, аларды унификациялоо жана стандартташтыруу боюнча мындан ары жүргүзүлгөн иштерге салым кошо алат.

5. Диссертациянын негизги мазмунуна кыскача баяндама. Диссертация кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен жана эки тиркемеден турат.

Киришүү бөлүмүндө диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу, иштин максаты жана милдеттери, иштин жаңылыгы, терминдер боюнча автордун сунуштары, коюлган милдеттерди чечүүгө болгон мамилеси берилген. Алынган натыйжалардын жаңылыгы, денгээли жана аларды текшерүү мүнөздөлүп, иштин мазмуну боюнча кыскача маалымат берилген.

Биринчи бөлүмдө автор терминдер боюнча илимий булактарга тарыхый-теориялык иликтөө жүргүзүп, саясат терминдеринин кыргыз тилинде, (жалпы) коомдо колдонулушу каралып, кыргыз, түрк, орус жана чет тилдердеги темага байланыштуу атоолорго кенен токтолгон. Саясат терминдеринин колдонулушу боюнча статистикалык жыйынтык чыгарууга да жетише алган. Жергиликтүү, жакынкы жана ыраакы чет өлкөлүк илимпоздордун изилдөөлөрүн талдап чыккан.

Экинчи бөлүмдө болсо, изилдөөнүн негизги методдору жана методологиясы, терминдердин кабыл алынышы, калькаланышы, которулушу, маанилик жылыштары, термин жана терминология маселелери жакшы чагылдырылган.

Үчүнчү бапта саясат терминдеринин кыргыз тилиндеги басып өткөн доорлору, эгемендүүлүктү алгандан кийинки абалы, “Мамлекеттик башкаруу” системасы жөнүндөгү түшүнүктөрдүн маанилерин ачып берген. Саясат таануу терминдери лексика-семантикалык топторго бөлүштүрүлүп, морфологиялык, синтаксистик жолдор менен жасалгандыгы мисалдар аркылуу талдоого алынган. Жалпысынан, Апышова Базаргүл Токтосуновнанын «Кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери» аттуу диссертациясы (кээ бир мүчүлүштүктөрүн эске албаганда) жыйынтыктуу илимий изилдөө эмгеги деп эсептейбиз.

6. Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо. Диссертация кыргыз тил илими үчүн маанилүү концепцияны, бүтүмдөрдү чагылдырган толук бүткөн иш катары каралат. Мазмуну изилдөөнүн максатына ылайык келип, белгиленген милдеттердин негизинде ырааттуу, логикалуу, структуралык бөлүмдөр өз ара байланыштуу, логикалык биримдик мүнөзүнө ээ.

Диссертант тарабынан коргоого коюлган жобо-натыйжалар, сунушталган тыянактар, бүтүмдөр жана көз караштар улуттук тил илими үчүн жаңы жана келечектүү деп баалоого болот.

Илимий иштин авторефераты диссертациялык иштин мазмунун туура жана толук чагылдырат. Авторефераттын эки нускасынын тең мазмуну КР УАКтын талаптарына толук жооп берет.

7. Иштин илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү.

Диссертациянын текстинин стили илимий стилдин талаптарына жооп берет. Теориялык маселелерди берүүдө колдонулган терминдердин, далилдердин, орундуулугу жана ынанымдуулугу сакталган. Диссертациянын жалпы эле мазмунун жана конкреттүү контексттердеги ойду туюндуруп берүүдө ыраттуулук бар.

Сын -пикирлер жана сунуштар:

Изилдөөнүн маанилүүлүгүнө карабастан, карап чыгууну жана тактоону талап кылган айрым аспектилер орун алган.

1. Иштеги кайталоолор: Диссертациянын биринчи бабында 19-беттеги Г.А.Заварзинанын термин жөнүндөгү пикири 28-бетте кайра эле кайталанып берилген. 30-беттеги экинчи абзац толугу менен өзгөрүүсүз, экинчи баптын 58-бетинде, 31-беттеги маалыматтар 58,59,60, 80-беттерде, биринчи баптагы маалыматтар 62, 66-беттерде өзгөрүүсүз бир эле маалымат кайталанган.

2. Иштеги кош тилдүүлүк: Диссертациянын 14, 15, 16, 17, 19, 48, 65, 66, 69, 74, 75, 77, 80, 81-беттерде орус окумуштууларынын пикирлери өзгөртүүсүз, көлөмдүү абзац абалында түзмө-түз көчүрүлүп жазылган. Башкача айтканда иш кыргыз окурмандары үчүн жазылып жаткандан кийин окумуштуулардын ой-пикирлери да негизги мазмуну сакталып, которуу жолу менен берилсе жакшы болмок.

Кыргыз, түрк жана тектеш тилдердеги терминдердин аталыштары кыргыз же тектеш тилдерде берилип, маанилери орус тилинде чечмеленген (Мисалы, 59-бетте *сарай* сөзү кыргыз, түрк тилдеринен орус тилине өткөн сөз катары каралбастан, орус тилиндеги аталышы кыргыз, түрк тилдеринде да бирдей формада деген ой берилген. Ошол эле бетте *ордо* сөзүнүн мааниси да орус тилинде түшүндүрүлгөн. Мындай көрүнүштү иштин 60, 90, 93, 95, 102, 134, 137, 140-беттеринен көрүүгө болот.)

3. Мисалдардын далилдениши: Ар бир доорлордо жазылган чыгармалар талдоого алынган, бирок сөздөрдүн маанилерин ачып берүүдө чыгарманын ичиндеги ошол терминдер катышкан сүйлөмдөр далил катары келтирилсе жакшы болмок. (Мисалы, Кокон хандыгы доорундагы атоолор *аталык*, *датка*, *кушбеги*, *төрө*, *корбашы* сыяктуу терминдерге Т.Касымбековдун “Сынган кылыч” чыгармасынан далилдер келтирилсе болмок. Андан сырткары түрк элдеринин орток мурастары М.Кашкаридин жана Ж.Баласагындын чыгармаларынан Байыркы доорлорго таандык терминдердин далилдери тилдик факт катары колдонулса болмок.)

4. Терминдердин маанилерин толук чечмелеп берилүүсү. 1-тиркемеде берилген *аксакал*, *аксөөк*, *атаман*, *бек*, *буйрук*, *жигит*, *колбашы*, *миршаб*, *ордо*, *полковник*, *раис*, *топукчу*, *хан*, *ышбара*, *эл башы* ж.б. терминдер толук

чечмеленип, саясат таануу багытындагы сөздүккө даяр материал катары берилсе жакшы болот эле. Бул биринчиден диссертанттын ишинин практикалык баалуулугун жогорулатмак, экинчиден тил илими үчүн чоң салым кошмок.

5. Шилтеме берүү жолдору: Диссертант илимий иштин тактыгы, окуган адам үчүн түшүнүктүү болушу үчүн шилтеме берүүнүн бирдей формасын колдонсо жакшы болор эле. Мисал катары ар бирине бирден гана далил келтирели, [Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика:2-е изд., доп. М.:2001.-822:707-715] (60-бетте), [Орузбаева, 1983:18] (71-бет), [2009: 7-8] (82-бет), [КТТС,1,2019:31] (90-бет), [II, 2014:243,260] (91-бет) ж.б.

Апышева Базаргүл Токтосуновнанын «Кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери» аттуу диссертациялык ишине түзүлгөн квалиметрикалык матрица

№	Баалоо параметри	10	9	8	7	6	Бардыгы
1	Актуалдуулугу	+					10
2	Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыгы	+					10
3	Теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү		+				9
4	Иштин практикалык мааниси		+				9
5	Изилдөөчүнүн проблемага байланыштуу изилдөөгө салган салымы		+				9
6	Эксперименталдык жана көргөзмө материалдары				+		7
7	Жаңылыгы жана натыйжалардын ишенимдүүлүгү				+		7
8	Автор алган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси			+			8
9	Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо			+			8
10	Тилдин илимий, стилдик жана логикалык өзгөчөлүктөрү				+		7
	Жалпы балл:						84

Жыйынтыктап айтканда, Апышова Базаргүл Токтосуновна «Кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери» деген темада 10.02.01-кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы КРнын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын койгон талаптарына толугу менен жооп берет. Ал эми анын автору Б.Т.Апышова 10.02.01-кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий 2-оппонент, ф.и.к., доценттин м.а.,

К.Ш.Токтомаматов атындагы

Эл аралык университетинин

Эл аралык Кыргыз-Түрк Институту

эл аралык мамилелер жана жалпы

теориялык сабактар кафедрасынын

башчысы

Э.Г.Хурибаева

04.04.2025-жыл

